

DOI 10.33099/2618-1614-2019-9-4-13-19
УДК 351.863

П. Б. Волотівський,

кандидат військових наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Мобілізаційна підготовка та мобілізація – важливі складові організації оборони України

Для України, як і для будь-якої іншої держави, захист та оборона від зовнішніх і внутрішніх воєнних загроз, пов'язаних із застосуванням воєнної сили або загрози її застосування, та здатність протистояти їм є однією з найважливіших функцій. Першорядне значення для гарантованого забезпечення потреб оборони держави як у мирний, так і у воєнний час має створення технологічно розвиненої економіки. У ситуації поступового зниження загальної чисельності й удосконалення структури Збройних Сил України мирного часу надійне функціонування мобілізаційної системи держави є підставою для підвищення їхнього бойового потенціалу та оперативних спроможностей. Оборонні можливості держави прямо залежать від рівня її мобілізаційних спроможностей та бойової могутності Збройних Сил.

Мобілізаційний план національної економіки України становить воєнно-економічну основу плану оборони України. Метою формування плану є гарантоване забезпечення у воєнний час потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також задоволення інших державних потреб і потреб населення.

Завдячуючи мобілізації здійснюється поповнення Збройних Сил України та інших військових формувань людьми, військовою технікою, матеріальними засобами. Тому мобілізаційна підготовка і мобілізація в Україні в сучасних умовах є найважливішою складовою організації оборони держави.

Ключові слова: оборона держави, обороноздатність держави, план оборони України, оборонне планування, мобілізаційна підготовка та мобілізація, мобілізаційний план України.

1. Значення мобілізаційної підготовки та мобілізації під час здійснення державою оборонної функції

У новому тлумачному словнику української мови наведено визначення терміна «держава». Зазначено, що «*держава – апарат політичної влади в суспільстві*» [1]. В іншому джерелі [2] зазначається, що *держава є основним інститутом політичної системи суспільства, що здійснює управління суспільством, охорону його економічної та соціальної структури; забезпечує державну безпеку і захист кордонів; оборону від зовнішньої агресії, виконує й інші функції. Основні функції сучасної держави прийнято поділяти на внутрішні та зовнішні.*

Примітка. Основні функції може виконувати тільки держава. До основних належать ті функції, за допомогою яких вирішуються головні завдання, що стоять перед державою. Не основні завдання держави вирішуються за допомогою не основних функцій, які є структурними частинами основних.

Ознаками держави є [3]:

- наявність особливої *системи органів і закладів* (механізму держави), які здійснюють функції державної влади;
- право, що закріплює певну систему санкціонованих державою норм;
- певна територія, на яку поширюється юрисдикція даної держави.

Функції держави – це основні напрями її діяльності, які виражають сутність і соціальне призначення, цілі й завдання щодо *управління суспільством у притаманних йому формах і притаманними йому методами*. Завдання – це те, що вимагає вирішення, а функція – вид діяльності, націлений на його вирішення.

Основні функції держави закріплені в Конституції України [4] як прямо, безпосередньо, так і опосередковано, і є змістом практично всіх її розділів.

У Конституції України (ст. 17) зазначається, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, гарантування її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Особливо детально в цій статті закріплено оборонні функції. Оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності покладено на Збройні Сили України [4].

Функція захисту суверенітету і територіальної цілісності будь-якої держави має першорядне значення в усі часи. Ця функція – один з головних напрямів діяльності держави загалом. Вона ґрунтується на принципі підтримання *достатнього рівня обороноздатності суспільства та має відповідати вимогам його національної безпеки, оборони, припинення збройних конфліктів, що загрожують життєво важливим інтересам держави.*

Зважаючи на те, що **метою статті** є визначення місця й ролі мобілізації під час вирішення державою однієї з найважливіших функцій – *оборонної функції*, зосередимося на державноуправлінських аспектах підготовки держави до оборони та місця мобілізації в цій сфері.

Важливо з'ясувати значення понять «державний суверенітет», «територіальна цілісність», «оборона держави», «обороздатність держави», «мобілізаційна підготовка і мобілізація в державі».

Визначення терміна «суверенітет» можна знайти в тлумачних словниках української мови. У новому тлумачному словнику української мови суверенітет – це незалежність і самостійність держави в її зовнішніх і внутрішніх справах; невідчужуваність [1]. О. Ю. Дахно у своїй праці [5] зазначає, що суверенітет характеризує політико-юридичну природу державного владарювання, є тим необхідним критерієм, який дає можливість відмежувати сферу владарювання кожної держави як суб'єкта суверенної влади в межах своєї території від сфери влади інших держав. Цей самий автор дійшов висновку, що «державна територія – це різновид території, що перебуває під суверенітетом певної держави, яка здійснює в її межах своє територіальне верховенство. Суттєвою ознакою територіального верховенства держави є принцип невідчужуваності державної території».

Отже, захист суверенітету й територіальної цілісності України має бути стратегічною метою політики національної безпеки. Держава має створювати умови для захисту свого суверенітету і територіальної цілісності та забезпечувати: верховенство права, порядок, передбачуваність, законність; економічну безпеку як гарантію незалежності країни й одну з умов стабільності та ефективності життєдіяльності держави і суспільства; економічну незалежність, стабільність і стійкість національної економіки; територіальну цілісність і недоторканність держави, повноправну владу держави над усією територією; інші умови.

За сучасних умов суверенітет і територіальна цілісність держави є основними об'єктами діяльності у сфері національної безпеки. Без їх забезпечення неможливе забезпечення й інших головних напрямів її діяльності: політичної, економічної, соціальної, культурної, екологічної.

Із цієї причини за державою закріплюється одна з найважливіших функцій – захист та оборона від зовнішніх і внутрішніх воєнних загроз, пов'язаних із застосуванням воєнної сили або загрози її застосування, здатність їм протистояти [4, ст. 17].

У новому тлумачному словнику української мови наведено визначення терміна «захистити»: захищати – це обороняти, охороняти когось, щось від нападу, замаху, удару ворожих дій тощо [1].

Діяльність держави щодо її захисту в мирний час – це зміцнення економічної могутності та всебічна підготовка держави до відбиття агресії, наполеглива боротьба за мир, недопущення війни. Захист держави від зовнішніх посягань (збройної агресії) набуває форми збройної боротьби з агресором, під час якої здійснюється об'єднання зусиль фронту і тилу, мобілізація всіх сил держави для цілковитого розгрому агресора.

Основи та організацію діяльності держави у сфері оборони визначає Закон України «Про оборону України».

Оборона України, згідно зі статтею 1 цього Закону, – це система забезпечення заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройного конфлікту [6].

Функція оборони, відповідно до Конституції України (ст. 17), випливає з призначення Збройних Сил України виключно для захисту незалежності, територіальної цілісності держави й виконання міжнародних зобов'язань [4].

Функція оборони базується на принципі підтримання достатнього рівня обороноздатності суспільства, що має відповідати вимогам забезпечення його національної безпеки. Завдяки цій функції надійно забезпечується суверенітет держави на міжнародній арені, а також захист її населення й території.

Тому оборонна діяльність держави охоплює систему державних заходів зі зміцнення обороноздатності держави, підтримання бойової могутності Збройних Сил як у мирний, так і у воєнний час та базується на Стратегії воєнної безпеки України (Воєнній доктрині України).

Закон України «Про оборону України» (ст. 1) визначає, що *обороздатність держави* – це здатність держави до захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю військового, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації [6].

У статті 2 цього Закону зазначається, що «*оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони*» [6].

Тобто згідно з положенням статті 2 Закону України «Про оборону України» в разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України передбачається переведення в необхідний стан відповідних структур держави згідно з *мобілізаційним планом*. Такі дії і є *мобілізацією*, що охоплює проведення комплексу різних заходів. Адже основна мета мобілізації – з початком війни отримати перевагу над агресором у бойовій готовності військ (сил).

Звідси можна зробити висновок, що *складовою організацією оборони України є мобілізаційна підготовка та мобілізація*.

У «Військовому енциклопедичному словнику» після визначення поняття «обороздатність» надається пояснення, що «*безпосередньо обороноздатність держави виражається в мобілізаційних спроможностях держави, кількості та якості збройних сил, їхніх боеготовності і боездатності*» [7]. Це важливо взяти до уваги.

У системі підтримання обороноздатності держави мобілізаційній складовій законодавство України надає важливого значення (Закони України «Про оборону

України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану» [6, 8, 9]. *Мобілізація та мобілізаційна підготовка, що здійснюється перед мобілізацією, є одним зі способів реалізації функції захисту держави.* Термін «мобілізаційна підготовка» охоплює все, пов'язане з підготовкою та діями держави в мирний і воєнний час, а також з підготовкою населення на випадок війни.

Підтвердження цього знаходимо в статті 3 Закону України «Про оборону України». Тут визначені заходи з підготовки держави до оборони в мирний час. Аналіз змісту цих заходів показує, що більшість із них належить до заходів мобілізаційної підготовки. Це такі основні заходи [6]:

- підтримання на належному рівні боєздатності, бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил до оборони держави, планування їх застосування;
- створення сприятливих умов для мобілізаційного розгортання галузей національної економіки з метою виробництва озброєння, військової техніки і майна в необхідних обсягах;
- забезпечення на особливий період Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту підготовленими кадрами, рятувальною та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами;
- забезпечення готовності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту до виконання завдань цивільного захисту в особливий період;
- підготовка національної економіки, території, органів державної влади, органів військового управління, органів місцевого самоврядування, а також населення до дій в особливий період;
- створення державного матеріального резерву та резервних фондів грошових коштів;
- забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів підготовленими кадрами, озброєнням, військовою та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами.

Примітка: Під терміном «захід» потрібно розуміти дії, спрямовані на досягнення будь-яких цілей, котрі, у свою чергу, об'єднані одним суспільно значущим завданням. Стосовно мобілізаційної підготовки та мобілізації конкретний зміст заходів, що проводяться під час переведення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, національної економіки й інших організацій на функціонування в умовах воєнного часу, визначається в мобілізаційних завданнях (замовленнях) або в завданнях з мобілізаційної роботи.

У статтях розділу II цього Закону визначені повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування,

підприємств, установ і організацій, обов'язки посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони й мобілізаційної підготовки та мобілізації [6].

У чинному Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» зазначено, що «*мобілізаційна підготовка – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час із метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту (далі – Збройні Сили України, інші військові формування), сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період*» [8].

У пункті 1 статті 3 цього Закону зазначається, що «*мобілізаційна підготовка та мобілізація є складовими частинами комплексу заходів, які здійснюються з метою забезпечення оборони держави...*» [8].

У Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначено також, що *мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу* [8].

Аналіз змісту зазначених термінів свідчить, що до мобілізаційної підготовки належать процеси і документи з *підготовки до мобілізації*.

Мобілізаційна підготовка і мобілізація забезпечують насамперед заходи з будівництва, підготовки та підтримання в необхідній готовності Збройних Сил, інших складових сил оборони та органів, планування їх застосування, а також розробки, виробництва й удосконалення систем їх управління, озброєння та військової техніки, створення запасів. Крім того, надзвичайно важливим напрямом мобілізаційної підготовки та мобілізації є планування й організація переведення органів державної влади України, органів місцевого самоврядування та економіки держави на роботу в умовах воєнного часу.

Як бачимо, *законодавець вважає мобілізаційну підготовку та мобілізацію складовою організацій оборони України*.

Таким чином, можна зробити висновок, що *мобілізаційна підготовка в державі є функцією держави, а не окремого державного органу, виконується всіма чи багатьма органами, належить до блоку оборонних функцій, тобто*

функції захисту суверенітету і територіальної цілісності України. Оборонні можливості держави прямо залежать від рівня її мобілізаційних спроможностей та бойової могутності Збройних Сил.

2. Роль і місце мобілізаційного планування у сфері підготовки держави до оборони

Виконання основної функції держави щодо гарантування захисту її суверенітету і територіальної цілісності, її оборони реалізується через виконання державою та окремими державними органами функції державного управління.

Із цією метою вибудовується система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів, спрямованих на оборону України. Її основи й організацію визначає Закон України «Про оборону України» [6].

Зміст управління як процесу розкривається в його функціях: плануванні, організації, роботі з кадрами, керівництві, координації, контролі, звітності, складанні та виконанні бюджету.

Між процесом управління і плануванням існує жорсткий взаємозв'язок та взаємозалежність. Управління покликане домагатися цілей, поставлених плануванням, має тримати цей процес під постійним контролем.

Відповідно до мети статті розгляньмо мобілізаційне планування як складову планування оборони держави детальніше. Основним документом державного стратегічного планування у сферах безпеки та оборони, відповідно до вимог статті 26 Закону України «Про національну безпеку України», на сьогодні є *Стратегія національної безпеки України, що визначає основні напрями державної політики у сфері національної безпеки і, крім того, напрями й завдання реформування й розвитку сектору безпеки та оборони*. Вона є основою для підготовки решти документів щодо планування у сферах національної безпеки та оборони: Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегії кібербезпеки України, Національної розвідувальної програми й інших документів системи державного стратегічного планування [10].

Цими документами визначаються галузеві (об'єктні) стратегії реалізації державної політики у сферах національної безпеки та оборони, а саме: цілі, основні напрями діяльності, пріоритети, завдання державних органів та шляхи їх досягнення у визначених сферах діяльності.

На підставі затверджених галузевих стратегій міністерства та інші центральні органи виконавчої влади розробляють цільові програми, інші програми і плани реалізації державної політики у сферах національної безпеки та оборони.

Нині відповідно до вимог Закону України «Про національну безпеку України» [10] у державі здійснюється уточнення (розробка) документів планування у сфері національної безпеки та оборони. Надзвичайно важлива

роль у плануванні забезпечення оборони держави відводиться Стратегії воєнної безпеки України. У цьому документі має бути викладена система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, *цілі та завдання підготовки держави до можливого воєнного конфлікту*, а також застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Завдання щодо розробки цієї Стратегії покладене на Міністерство оборони України. Розроблений проєкт Стратегії міністр оборони України вносить на розгляд Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України за результатами розгляду вносить проєкт цього документа до Ради національної безпеки і оборони для схвалення та подальшого затвердження Указом Президента України.

Важливо зазначити, що Стратегія воєнної безпеки України розробляється та затверджується Президентом України після *затвердження Стратегії національної безпеки України та за результатами оборонного огляду*.

Для досягнення цілей, визначених Стратегією воєнної безпеки України, розробляються стратегічні документи, які належать до документів середньострокового планування, зокрема програми розвитку складових сектору безпеки та оборони, оснащення їх сучасним озброєнням і військовою технікою, створення необхідних запасів матеріально-технічних засобів та необхідних для цього потужностей оборонно-промислового комплексу, а також програми і плани, що забезпечують реалізацію інших заходів з посилення обороноздатності держави, у тому числі мобілізаційні плани та програми мобілізаційної підготовки.

Розгляньмо, як співвідносяться такі поняття, як «*планування оборони держави*», «*план оборони держави*», «*оборонне планування*», «*мобілізаційне планування*», «*мобілізаційний план*».

Визначення терміна «*планування оборони держави*» на сьогодні в нормативно-правових актах відсутнє. Але зміст терміна «*планування*» розкривається в багатьох джерелах. Деякі з них наведені нижче.

Планування – це вид діяльності, пов'язаний з постановкою цілей, завдань і дій у майбутньому. Це одна з основних функцій менеджменту. Планування в найзагальнішому вигляді має на увазі виконання таких етапів:

- постановка цілей і завдань на певний період;
- складання програми дій (проєктування);
- варіантне складання програми (варіантне проєктування);
- виявлення необхідних ресурсів та їх джерел, розподіл і перерозподіл ресурсів відповідно до змін ситуації;
- визначення послідовності дій для переведення організації в бажаний стан;
- визначення безпосередніх виконавців та доведення до них планів;

- фіксація результатів планування в матеріальному вигляді (у вигляді проєкту, моделі, плану, карти бойових дій, наказу в письмовій формі тощо) [11, 12].

Планування – орієнтований на майбутнє процес, який здійснюється на основі систематичної підготовки та перероблення інформації, прийняття рішень, регулярно повторюється і здійснюється як на рівні системи загалом, так і її окремих елементів (структурних підрозділів, функціональних підсистем, окремих працівників). Результатом планування є план або система планів, що створюють основу для конкретних дій на всіх рівнях організації [12].

Виходячи з викладеного, пропонуємо таке визначення поняття «планування оборони держави»:

«Планування оборони держави – складова системи державного стратегічного планування, що полягає у визначенні: цілей і завдань держави у сфері оборони; засобів, строків і ресурсів для їх досягнення; послідовності та способів виконання державою, суб'єктами держави заходів, спрямованих на забезпечення державного суверенітету, державної цілісності, недоторканності кордонів, запобігання та відсічі можливій агресії».

Таким чином, *планування оборони України можна вважати основним методом здійснення оборонної функції держави*. Він полягає в розробленні сукупності документів і планів, організації їх реалізації та забезпеченні контролю за виконанням, є основою для конкретних дій на всіх рівнях державного управління.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про оборону України» *«план оборони України – складова частина оборонного планування, що містить сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення політичних, економічних, соціальних, військових, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту»* [6].

Із цього визначення можна дійти висновку, що планування оборони стосується двох складових воєнної політики:

а) *підготовки держави до оборони (у формі повсякденної діяльності держави щодо підтримання обороноздатності та підготовки до відбиття можливої збройної агресії);*

б) *застосування військової сили для відбиття агресії, під час якої об'єднуються всі сили держави для досягнення перемоги.*

Відповідно до положень пункту 2 статті 15 Закону України «Про національну безпеку України» організація в силах оборони заходів *оборонного планування*, визначення засад воєнної, військово-кадрової та військово-технічної політики у сфері оборони, здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони *належать до повноважень Міністерства оборони України* [10].

Якщо виходити з визначення поняття «*план оборони України*» як складової оборонного планування, можна дійти висновку, що відповідальність за розробку цього плану має покладатися на Міністерство оборони України.

Водночас відповідно до пункту 1 статті 11 Закону України «Про оборону України» [6], пункту 4 статті 15 Закону України «Про національну безпеку України» [10] Генеральний штаб Збройних Сил України визначений головним військовим органом з *планування оборони держави*, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони в межах, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Тобто законодавець вирішив покласти функцію планування оборони держави на Генеральний штаб Збройних Сил України, а це означає, що цей орган військового управління має розробляти і план оборони України.

Отже, план оборони України розробляється Генеральним штабом Збройних Сил України у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки та оборони, і є основним документом, що регламентує завдання й функціональні обов'язки всіх державних установ із забезпечення національної безпеки та оборони держави.

Звісно, в процесі планування оборони держави виявляється стан її обороноздатності, встановлюються існуючі спроможності сил оборони та фінансово-економічні можливості держави щодо забезпечення потреб оборони, визначається нестача тих чи інших спроможностей і, крім того, показники плану оборони держави й результати оборонного огляду безпосередньо впливають на визначення цілей і завдань уже *оборонного планування*. У цьому проявляється взаємозалежність діяльності органів військового управління та органів державного управління в забезпеченні оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності.

У статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» зазначається, що *оборонне планування* є складовою системи державного стратегічного планування та здійснюється з метою забезпечення *обороноздатності* держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їхніх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави.

Як бачимо, під поняттям «оборонне планування» як складовою системи державного стратегічного планування слід розуміти *множину взаємопов'язаних процесів роботи* органів управління, результатом якої є комплекс документів із *завчасної підготовки держави до оборони*, до посилення її обороноздатності в прогнозованих умовах безпекового середовища, а не документів щодо *ведення*

оборони в поточних умовах воєнно-політичної та воєнно-стратегічної обстановки. Адже агресор РФ уже розгорнула в прилеглих до кордонів України районах угруповання військ, здатне проводити широкомасштабні наступальні дії.

Із цієї причини план оборони України було б недоцільно тлумачити як складову оборонного планування. Однак це питання дискусійне.

На підставі аналізу першої частини статті 2 Закону України «Про оборону України» [6] ми дійшли висновку, що найважливішою складовою організації оборони України є *мобілізаційна підготовка і мобілізація*. Сутність мобілізаційної підготовки в державі полягає в завчасній підготовці економіки держави, органів державної влади, місцевого самоврядування, Збройних Сил України та інших військових формувань до забезпечення захисту держави від збройної агресії або збройного конфлікту та задоволення потреб держави та потреб населення у воєнний час.

До заходів мобілізаційної підготовки належить насамперед розробка і регулярна корекція *мобілізаційного плану України*, який являє собою комплекс різноманітних заходів, що проводяться в державі під час миру, в умовах загрози нападу, небезпеки для державної незалежності України та її територіальній цілісності. У ньому визначаються мобілізаційні заходи та порядок їх проведення.

З урахуванням показників *мобілізаційного плану України розробляються: мобілізаційний план Збройних Сил України, мобілізаційний план національної економіки України, план цивільного захисту України*.

Важливо, що *мобілізаційний план України* та розроблені на його основі перелічені плани нерозривно пов'язані з *планом стратегічного розгортання Збройних Сил України*.

На підставі зробленого вище висновку, що складовою організації оборони України є мобілізаційна підготовка та мобілізація, можемо стверджувати, що мобілізаційне планування є *складовою планування у сферах національної безпеки і оборони*.

Згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» *мобілізаційний план України* являє собою «сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення заходів щодо мобілізаційного розгортання Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, системи забезпечення життєдіяльності населення на функціонування в умовах особливого періоду» [8].

Отже, *одним зі способів захисту суверенітету, територіальної цілісності України, недоторканності її кордонів є мобілізація та мобілізаційна підготовка, що здійснюється перед мобілізацією*.

Основа плану оборони України становлять стратегічний план застосування Збройних Сил та інших сил оборони України, мобілізаційний план України, мобілізаційний план національної економіки України, план цивільного захисту України, план стратегічного розгортання Збройних Сил України та інших військових формувань.

Планування у сфері оборони є функцією державного управління. Важливо, щоб в органах управління на всіх рівнях структури управління були утворені й ефективно функціонували оборонно-мобілізаційні органи (підрозділи, окремі працівники з мобілізаційної роботи). Особливість специфіки діяльності цих підрозділів полягає в необхідності працювати із секретними (для службового користування) документами. Крім того, підготовка рішень та планів у галузі оборони потребує досить громіздких розрахунків і застосування електронно-обчислювальної техніки. Підготовка та підбір кадрів для оборонно-мобілізаційних органів (підрозділів) на даний час є актуальним і невідкладним завданням для всіх органів державної влади.

На нашу думку, давно назріло питання створення на найвищому державному рівні спеціальних органів, що забезпечуватимуть виконання Президентом України, Кабінетом Міністрів України повноважень у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Основними завданнями цих органів можуть бути:

- розробка та затвердження основних показників мобілізаційного плану національної економіки для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення на особливий період;
- організація та координація діяльності центральних органів виконавчої влади з питань розробки концепцій, програм і планів у галузі мобілізаційної підготовки;
- забезпечення узгодженого функціонування та взаємодії державних органів, органів виконавчої влади й організацій, які мають мобілізаційні завдання (замовлення);
- підготовка для найвищого керівництва держави України щорічної зведеної доповіді про стан мобілізаційної готовності держави;
- здійснення за погодженням з державними органами, органами виконавчої влади перевірок стану мобілізаційної підготовки зазначених органів та національної економіки;
- підготовка нормативно-правових актів щодо мобілізаційної підготовки Президента України та Кабінету Міністрів України, які видаються відповідно до законів і на їх підставі;
- інші питання.

Висновки

1. Мобілізаційна підготовка держави є функцією держави, а не окремого державного органа, виконується всіма чи багатьма органами, належить до блоку оборонних

функцій, тобто функцій захисту суверенітету й територіальної цілісності України. Оборонні можливості держави прямо залежать від рівня її мобілізаційних спроможностей та бойової могутності Збройних Сил.

2. У Стратегії воєнної безпеки України доцільно передбачити розділ, присвячений мобілізаційній підготовці національної економіки, органів державної влади, органів місцевого самоврядування. До документів системи державного стратегічного планування у воєнній сфері та сфері оборони необхідно також віднести мобілізаційний план держави та мобілізаційний план національної економіки.

3. Планування оборони держави має передбачати насамперед регулярне коригування документів плану оборони з урахуванням внесених змін у мобілізаційний план держави, мобілізаційні плани галузей національної економіки, плани та програми, розроблені під час оборонного планування й ті, що перебувають у процесі виконання.

4. Мобілізаційне планування (вид планування) охоплює розробку мобілізаційного плану України, мобілізаційних планів Збройних Сил, інших військових формувань, мобілізаційного плану національної економіки та її галузей, мобілізаційних планів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, які залучаються до виконання мобілізаційних завдань, розробку інших документів, передбачених нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Законів «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів і директив органів військового управління, органів виконавчої влади всіх рівнів.

5. Для організації та координації діяльності центральних органів виконавчої влади з питань розробки концепцій, програм і планів у галузі мобілізаційної підготовки держави, забезпечення узгодженого функціонування і взаємодії державних органів, органів виконавчої влади та організацій, які мають мобілізаційні завдання (замовлення), необхідно на найвищому державному рівні (при Кабінеті Міністрів України, при Президентові України) створити спеціальні органи.

6. Для організації та забезпечення виконання законодавства у сфері оборони, розробки мобілізаційних планів, документів мобілізаційного планування, планів забезпечення Збройних Сил України за напрямками діяльності, контролю за їх виконанням у центральних та інших органах виконавчої влади, місцевих державних адміністраціях, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях мають бути

створені повноцінні мобілізаційні органи (підрозділи). Їх структура і штати визначаються, виходячи з характеру та обсягу мобілізаційних завдань (замовлень) або завдань з мобілізаційної роботи.

7. В умовах ринкових відносин витрати виробників на підготовку до реалізації мобілізаційних завдань (замовлень) мають компенсуватись у повному обсязі з державного бюджету. Для цього необхідно розробити та прийняти постановою уряду правила фінансування заходів з мобілізаційної підготовки в Україні.

8. Потрібно домогтися усвідомлення керівниками органів державної влади всіх рівнів важливості мобілізаційної підготовки та мобілізації як найважливішої складової підготовки держави до оборони.

Перелік літератури

1. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т., 42 000 слів / [уклали: В. Яременко, О. Сліпущко]. – Вид. 2-ге, виправлене. – К. : Аконіт, 2005. – Т. 1 : А–К. – 928 с.; Т. 2 : К–П. – 928 с.; Т. 3 : П–Я. – 864 с.
2. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
3. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 1632 с.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність держави як об'єкт національної безпеки / О. Ю. Дахно // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – 2015. – № 3/4 (27/28). – С. 17–22.
6. Про оборону України : Закон України № 1932-ХІІ від 6 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
7. Военный энциклопедический словарь / пред. гл. ред. комиссии Н. В. Огарков. – М. : Воениздат, 1983. – 863 с.
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України № 3543-ХІІ від 21 жовтня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.
9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
10. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
11. Планирование [Електронний ресурс] / Бизнес-википедия. – Режим доступу: e-xecutive.ru/wiki/index.php/планирование.
12. Планирование : материал из Википедии – свободной энциклопедии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Планирование>.